

VARIANTELE DISCURSIVE ALE ENUNȚULUI CONSTITUITE CA EFECT AL ACTUALIZĂRII LUI CONTEXTUALE: SCHIȚĂ DE TIPOLOGIE

Ion BĂRBUȚĂ

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: ibarbu2@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-8276>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

The Discursive Variants of the Sentence Constituted as an Effect of its Contextual Updating: Typology Sketch

Abstract

The primary objective of this article is to establish and describe the discursive variants of the sentence representing its communicative paradigm. Constituted as a result of the adequacy of a sentence to communicative context, the discursive variants suppose, in linguistic terms, the variation of the informational structure of the sentence in relation to its semantic-syntactic structure. Described in terms of old/new information, the discursive variants are formed due to the operations involved in the discursive updating of the fundamental structures of the sentences, which are the thematisation and rhematisation of certain component elements of the sentence. The model that presents the sentence as a set of discursive variants combines semantic, syntactic and pragmatic or discursive criteria. Thus, in the process of analyzing these variants, the role of determining factors in the informational organization of the sentence was taken into account, these aspects being correlated with the marks of the informational structure of the sentence.

Keywords: informational structure of the sentence, referential-semantic structure of the sentence, informational updating of the sentence, discursive variant of the sentence, communicative paradigm of the sentence.

Rezumat

Obiectivul de bază al acestui articol este stabilirea și descrierea variantelor discursive ale enunțului reprezentând paradigma lui comunicativă. Constituite ca rezultat al adecvării enunțului la contextul comunicativ, variantele discursive presupun, în plan lingvistic, varierea structurii informaționale a enunțului în raport cu structura lui semantico-sintactică. Descrise în termeni de informație veche/nouă, variantele discursive se datorează operațiilor enunțiative implicate de actualizarea discursivă a structurilor fundamentale ale enunțurilor, care sunt tematizarea și rematizarea anumitor elemente componente ale enunțului. Modelul

care prezintă enunțul ca ansamblu de variante discursive combină criteriile semantice, sintactice și pragmatice sau discursive. Astfel, în procesul analizei acestor variante a fost luat în considerare rolul factorilor determinanți în organizarea informațională a enunțului, aceste aspecte fiind corelate cu mărcile structurii informaționale a enunțului.

Cuvinte-cheie: structură informațională a enunțului, structură referențial-semantică a enunțului, actualizare informațională a enunțului, variantă discursivă a enunțului, paradigmă comunicativă a enunțului.

Cercetătorii care analizează comportamentul discursiv al enunțurilor vorbesc despre posibilitatea identificării diferitelor variante comunicative ale aceluiași enunț. Prin analogie cu paradigma morfologică a cuvântului, care întrunește formele lui gramaticale, paradigma comunicativă a enunțului cuprinde ansamblul variantelor discursive constituite ca rezultat al utilizării enunțului în diferite situații de comunicare.

Articolul de față prezintă o analiză a variantelor discursive ale enunțului datorate actualizării lui informaționale. Criteriul în baza căruia se face distincție între variantele contextuale ale enunțului are în vedere în acest caz raportul stabilit între structura semantico-sintactică a enunțului și structura lui informațională. După cum se știe, acest tip de structură reprezintă informația privind ierarhia elementelor enunțului în funcție de importanța lor comunicativă. La acest nivel, conținutul informațional al enunțului este structurat în următoarele două secvențe:

a) tema, secvența purtătoare a informației vechi, cunoscute ascultătorului și

b) rema, secvența purtătoare a informației noi, necunoscute anterior ascultătorului, informație care îi este comunicată prin intermediul enunțului respectiv.

Astfel, opoziția temă/remă este legată de utilizarea enunțului în discurs. Ea permite să se distingă într-un enunț ceea ce interlocutorul știe deja de ceea ce se comunică în legătură cu aceasta. Menționăm aici că aceste noțiuni au fost discutate pe larg începând cu Școala lingvistică de la Praga (Matezius, 1967, p. 239; Firbas, 1971, p. 135-137).

Specificul funcțional-semantic al structurii informaționale a enunțurilor se relevă, în mod special, datorită relației sale cu alte două structuri, și anume cu structura referențială (având la bază relația stabilită între predicatul semantic, actanții și circumstanțele implicate) și cu structura lui predicativă (bazată pe raportul subiect – predicat). Este vorba în acest caz de un raport stabilit între două planuri ale structurii semantice a enunțului, și anume: între planul logico-referențial, pe de o parte, și planul enunțiativ, pe de alta. În felul acesta, structura referențială și structura predicativă constituie reperul în raport cu care poate fi descrisă structura temă –

remă. Mai precizăm că, pentru a simplifica descrierea raportului dintre aceste trei structuri, vom recurge în continuare la termenul de structură semantico-sintactică a enunțului, cu ajutorul căruia, în gramaticile tradiționale, este desemnată sinteza structurii referențiale și a celei predicative.

Pentru a înțelege mai clar modul în care aceste structuri interacționează, este utilă examinarea asemănărilor și deosebirilor dintre ele. Astfel, cele două structuri se aseamănă prin faptul că reprezintă niște entități binare, dihotomice, fiecare dintre ele fiind constituită din câte două unități minimale: tema – rema, pe de o parte, și subiectul – predicatul, pe de alta. În același timp, structurile în cauză au un caracter vectorial, adică presupun o anumită direcție de desfășurare: unul dintre elementele lor constitutive apărând ca punct de pornire, iar celălalt ca punct de sosire. Ceea ce le diferențiază este faptul că, spre deosebire de structura semantico-sintactică a enunțului, care este mai mult sau mai puțin stabilă, structura lui informațională poate varia în anumite limite.

În ce privește relația dintre aceste structuri, trebuie menționat că ele pot fi considerate atât dependente, cât și independente una față de cealaltă: dependente deoarece, într-o situație dată, o anumită structură referențial-semantică reclamă un anumit tip de structură informațională și independente deoarece, sub influența unor factori contextuali, structura informațională poate varia în raport cu celelalte două tipuri de structuri.

Structuri prototipice și structuri derivate. Fiind analizate sub aspectul corelației dintre structura semantico-sintactică și structura informațională, variantele discursive ale enunțurilor sunt de două tipuri:

- 1) variante discursive în care structura informațională coincide cu segmentarea lor semantico-sintactică și
- 2) variante discursive în care structura informațională încalcă/nu coincide cu segmentarea semantico-sintactică.

Variantele din prima categorie reprezintă enunțurile prototipice, numite și enunțuri nucleu. Raportul dintre structura informațională și structura semantico-sintactică a enunțului (corelația temei și a remei cu părțile de propoziție de la nivelul sintactic) în cazul structurilor prototipice poate fi descris cu ajutorul schemei care urmează:

$E = [\text{Subiect} (< \text{Substantiv}) = \text{Temă}] + [\text{Predicat} (< \text{Verb}) = \text{Remă}]$

Variantele din cea de a doua subclasă sunt variante derivate ale enunțului. În cazul lor raportul dintre cele două structuri este mult mai complex.

Tabelul de mai jos ilustrează corelația dintre rolurile tematice (actanții, predicatul semantic, circumstanțele) și statutul lor la nivelul structurii predicative (subiect, predicat) și structura informațională (temă, remă) în cadrul unui enunț prototipic și în una dintre structurile lui derivate.

Enunțul prototipic		
	<i>Elevul</i>	<i>a pus cărțile în ghiozdan.</i>
Structura referențială	Agent	Acțiune + Obiect + Circumstanță
Structura predicativă	Subiect	Grupul predicatului
Structura informațională	Temă	Remă

Varianta derivată		
	<i>Cărțile</i>	<i>elevul le-a pus în ghiozdan.</i>
Structura referențială	Obiect	Agent + Acțiune + Circumstanță
Structura predicativă	Complement	Subiect + Grupul predicatului
Structura informațională	Temă	Remă

Constatăm, astfel, că, din punct de vedere sintactic, cele două enunțuri au o structură diferită: primul enunț se caracterizează prin structura SVO, iar varianta lui discursivă are structura OSV. În plus, cele două enunțuri dispun de curbe de intonație distincte: descrescătoare cu accentul sintactic pe predicat pentru primul și ascendent-descrescătoare cu două vârfuri accentuale (una pe elementul dislocat și alta pe verbul predicat) pentru cel de al doilea. În enunțul prototipic, tema este reprezentată prin subiect, iar în calitate de remă apare predicatul împreună cu determinanții săi. În cazul variantei derivate a acestui enunț are loc dislocarea obiectului acțiunii verbale la stânga, în poziția temei. Rolul de remă este îndeplinit de secvența de după temă, aceasta incluzând subiectul, predicatul și o circumstanță.

Pentru a putea oferi o explicație pentru aceste diferențe sintactice și prozodice, este important să luăm în considerare componenta pragmatică. Aceasta înseamnă că trebuie să precizăm ce scopuri comunicative urmărește locutorul prin cele două enunțuri. Primul enunț poate fi interpretat ca însemnând „vorbesc despre cineva care face ceva”. În același timp, varianta discursivă a acestui enunț are o lectură de tipul „vorbesc despre ceva în legătură cu care spun ceva”.

Trebuie observat că relația dintre structura informațională și structura semantico-sintactică a enunțului se manifestă sub două aspecte: ca relație dintre unitățile lor și din punctul de vedere al orientării lor. Prin urmare, varierea structurii informaționale în raport cu structura semantico-sintactică afectează atât raportul dintre unitățile lor constitutive, cât și raportul dintre direcția lor de orientare.

Așadar, paradigma comunicativă a enunțului reprezintă un ansamblu organizat ierarhic care include o construcție de bază, structura originară a paradigmei, și diferite variante discursive ale acesteia.

Amintim aici că o clasificare asemănătoare se atestă și în Gramatica Academiei, unde se face distincție între:

a) structurile primare, cele care actualizează schema sintactico-semantică matricială a verbului și

b) structurile reorganizate, în care schema primară se transformă ca efect al diverselor operații sintactice, modificări produse în limitele aceleiași semnificații a verbului (GALR, I, 2005, p. 335). Din descrierile acestor structuri se vede clar că ceea ce le unește este structura lor referențial-semantică, reprezentând actualizarea schemei actanțiale a verbului predicat. Mai trebuie menționat că, în acest caz, sunt luate în considerare toate tipurile de structuri derivate, indiferent de specificul lor pragmasemantic. În articolul de față sunt analizate doar acele structuri derivate care se constituie ca efect al actualizării informaționale a enunțului. Prezentăm în continuare o descriere a trăsăturilor esențiale ale construcțiilor canonice și ale celor formate ca rezultat al reorganizării lor informaționale în raport cu structura lor lexico-sintactică.

A. Construcția de bază. Construcțiile de bază (canonice/prototipice) au ca temă subiectul, iar în calitate de centru informativ verbul predicat. Scopul lor comunicativ principal este transmiterea unei informații vizând o acțiune, o caracteristică atribuite unei entități funcționând ca obiect al comunicării. Datorită acestor caracteristici semantico-sintactice ele sunt utilizate ca răspuns la întrebările subiectului:

(1) *Oaspeții (T) au plecat (R)*; (2) *Elevul (T) citește o carte (R)*; (3) *Copiii (T) aruncau cu bulgări de zăpadă în fereastră (R)*.

În toate aceste enunțuri subiectul este plasat în poziție inițială, fiind tema, punctul de plecare, elementul cunoscut sau presupus ca fiind cunoscut, iar predicatul este rema, aducând în discurs informația nouă care comentează tema. Odată introduse în discurs, aceste constituente ar putea servi drept temă pentru alte enunțuri.

Examinarea enunțurilor caracterizate printr-o structură canonică relevă trăsăturile care explică alegerea acestei variante ca structură de bază. În limba română enunțurile canonice se definesc prin următoarele trăsături esențiale:

1) sunt de tip asertiv, adică au ca sarcină comunicativă transmiterea unei informații în legătură cu obiectul comunicării;

2) pentru ele este caracteristică realizarea prototipică a temei și a remei, ceea ce înseamnă că subiectul (sau grupul subiectului) funcționează în calitate de temă, iar predicatul (sau grupul predicatului) apare în calitate de remă;

3) structura lor informațională corespunde analizei sintactice în cei doi constituenți, subiectul și predicatul. În cazul lor, cele două structuri au aceeași orientare, altfel spus, succesiunea temă – remă coincide cu succesiunea subiect – predicat;

4) ordinea cuvintelor în astfel de structuri se supune următoarei reguli: tema ca punct de pornire este plasată în poziția inițială a enunțului, iar rema, care conține informația nouă, necunoscută interlocutorului, se află în poziție finală; despre aceste structuri se spune că sunt nemarcate stilistic;

5) conturul intonațional asociat în mod tradițional ordinii canonice este descendent, cu un vârf emfatic (accent frastic) pe elementul final;

6) structura lor informațională manifestă o mai mare independență de context. Acest specific al construcțiilor prototipice se explică prin asocierea frecventă dintre funcția sintactică de subiect și funcția comunicativă de temă, pe de o parte, și dintre predicat și remă, pe de alta. Evident, că în actul de comunicare concret această asociere ar trebui să nu vină în contradicție cu condițiile contextuale în care apare enunțul respectiv.

B. Variantele discursive ale construcției de bază. Importanța structurilor canonice constă nu doar în faptul că sunt folosite în situații concrete de comunicare cu scopul transmiterii unor informații despre anumite evenimente din realitate. Ele servesc, totodată, drept bază pentru constituirea celorlalte variante discursive ale enunțului. În felul acesta, structurile canonice sunt postulate ca punct de referință pentru formarea tuturor celorlalte structuri derivate.

Existența variantelor discursive ale enunțului denotă că relația dintre structura semantico-sintactică a enunțului și structura lui informațională nu are un caracter absolut. Sub influența unor factori contextuali, enunțul poate suporta o serie de modificări având drept efect constituirea unor structuri sintactice derivate. Modificările implică re poziționarea componentelor structurii informaționale a enunțului în raport cu structura lui semantico-sintactică, determinând astfel încălcarea ordinii firești a elementelor componente ale enunțului. Aceste modificări sunt însoțite, de regulă, de schimbarea conturului intonațional al enunțului.

Ceea ce unește variantele discursive ale enunțului, subordonându-le enunțului canonic, este structura lor referențial-semantică. Aceasta servește drept suport pentru constituirea tuturor variantelor discursive. Cu alte cuvinte, toate variantele discursive ale oricărui enunț se constituie ca rezultat al actualizării structurii în cauză. Totuși, deși sunt construite pe o singură bază referențial-semantică, variantele comunicative ale enunțului se caracterizează printr-o desfășurare a mesajului într-o anumită perspectivă comunicativă și, respectiv, printr-un anumit scop comunicativ. Așadar, una și aceeași structură actanțială poate servi drept bază pentru constituirea unui ansamblu de variante discursive ale enunțului, inclusiv a enunțului nucleu.

Trăsătura esențială a variantelor discursive derivate rezidă în faptul că, spre deosebire de enunțul nucleu, care se definește printr-o corespondență univocă între structura informațională și structura semantico-sintactică, în cazul celor dintâi nu este respectat principiul conform căruia subiectul/grupul subiectului îndeplinește rolul de temă, iar predicatul/grupul predicatului apare în calitate de remă. În felul acesta, structura lor informațională are o altă orientare decât structura lor lexico-semantică (Lambrecht, 1994, p. 32).

O altă trăsătură importantă a variantelor neprototipice ale enunțurilor rezidă în faptul că segmentarea lor informațională manifestă o mare dependență contextuală.

În cazul unor astfel de structuri secvențele cu funcție de temă și cele având rolul de remă sunt selectate exclusiv sub influența unor factori contextuali.

În ce privește proveniența lor, variantele non canonice ale enunțurilor reprezintă niște structuri formate prin derivare sintactică. Ele se constituie ca rezultat al aplicării unor operații sintactico-discursive de modificare a organizării informaționale a enunțului în raport cu structura lor semantico-sintactică. În opoziție cu structurile prototipice, în care rolurile de temă și remă sunt asociate cu funcțiile sintactice de subiect și predicat, structurile non canonice sunt considerate niște variante marcate. Să se compare:

(1) *Turmele (T) coboară de pe munte la iernat (R).*

(2) *De pe munte (T) coboară turmele la iernat (R).*

În varianta canonică a acestui enunț (1), subiectul, având rolul de temă, este preverbal, iar verbul împreună cu determinanții săi este plasat în poziția finală a enunțului, funcționând în calitate de remă. Această ordine respectă ierarhia rolurilor de temă și remă care se află într-o strânsă relație cu funcțiile sintactice de subiect și predicat. În varianta derivată a enunțului (2) acest principiu este însă încălcat. Prin urmare, plasarea altor constituenți decât subiectul (grupul subiectului) și, respectiv, predicatul (grupul predicatului) în poziția temei și a remei reprezintă o modalitate de marcarea rolului îndeplinit de aceste părți de propoziție la nivelul structurii informaționale.

Operațiile enunțiative prin care se modifică raportul dintre cele două structuri sunt: tematizarea (este operația care are drept rezultat utilizarea în calitate de temă a unor alți constituenți decât subiectul/grupul subiectului) și rematizarea (prin care se înțelege plasarea în poziția remei a altor constituenți decât predicatul/grupul predicatului). Prin urmare, se disting două tipuri de structuri neprototipice: a) variante discursive datorate tematizării și b) variante discursive rezultate prin rematizare.

Variantele discursive datorate tematizării se diferențiază în funcție de specificul sintactic al părții de propoziție care este trecută în poziția temei. Ele pot fi de următoarele tipuri:

a) variante discursive a căror temă este reprezentată printr-un actant altul decât subiectul; sunt generate prin tematizarea părților de propoziție având funcții actanțiale, și anume: complementul direct, indirect, sociativ, de agent etc. Tematizarea acestor părți de propoziție se produce, de obicei, prin mijloace sintactice, cărora li se asociază uneori și mijloacele intonaționale. Complementul direct utilizat ca temă este marcat prin plasarea lui în poziție preverbală. În aceste condiții el comunică o informație cunoscută, informația nouă, necunoscută fiind transmisă de restul enunțului, care reprezintă partea lui rematică:

(1) *Cartea (T) am citit-o (R);* (2) *Pe copii (T) i-am văzut în sala de jocuri (R);*
(3) *Pe cel părăsit de noroc (T) repede-l uită prietenii (R).*

Aceeași modalitate de marcarea a segmentării informaționale o întâlnim și în cazul celorlalte componente: indirect, sociativ, instrumental etc. Rolul de temă al acestor părți de propoziție este marcat prin mijloace sintactice; ele sunt plasate în poziție inițială:

(1) *Prietenilor (T) le-am comunicat deja noutatea (R)*; (2) *Cu el (T) voi nu vă puteți compara (R)*; (3) *Cu legumele (T) se combină bine nucile și semințele (R)*; (4) *Din stejar (T), stejar răsare (R)*.; (5) *Cu această cheie (T) poți deschide orice ușă (R)*.

Completivele directă și indirectă, fiind utilizate în calitate de temă, sunt de asemenea plasate în poziție inițială:

(1) *Despre prietenul meu și cât îi sunt de dator (T), am mai scris (R)*; (2) *De la cel ce n-are (T) nici Dumnezeu nu cere (R)*.

Reamintim că în variantele prototipice complementul indirect este plasat în poziție postverbală, reprezentând unul dintre elementele care comunică o informație nouă, necunoscută interlocutorului.

b) variante discursive care au în poziția temei un complement circumstanțial; se folosesc pentru comunicarea unei informații în legătură cu o circumstanță în care se desfășoară evenimentul descris în enunț. Rema unor astfel de enunțuri este exprimată prin părțile principale ale propoziției însoțite sau nu de determinative. Pot apărea în poziția temei, de cele mai multe ori, complementele circumstanțiale de loc și cele de timp:

(1) *În barcă (T), sunt doi oameni (R)*; (2) *În spatele clădirii (T), e o mică grădină (R)*; (3) *Vara (T), plecăm la mare (R)*.

Trebuie menționat, totuși, că circumstanțialele pot avea rolul de temă doar sporadic. Tematizarea complementelor circumstanțiale se produce sub influența contextului, mai ales, ca urmare a relațiilor enunțului respectiv cu enunțurile precedente. Pentru ilustrare vom analiza următorul fragment:

Odată, Păcală stătea la marginea unei păduri. Deodată vede o trăsură venind spre el. Repede se scoală, ia un trunchi mare de copac, și-l ridică drept în sus. În trăsură (T) erau boierul, cucoana și vizitiul, care mâna caii (R).
(I. Slavici, *Boierul și Păcală*)

După cum putem observa, segmentarea informațională a ultimului enunț este dictată de relația sa cu enunțurile precedente. Circumstanțialul de loc, utilizat ca temă în acest enunț, reia o informație care face parte din fondul de cunoștințe comun celor doi vorbitori: locul despre care se vorbește în enunț a fost menționat într-un enunț precedent, deci este cunoscut interlocutorilor. Așadar, tematizarea acestei părți de propoziție se datorează tipului de informație exprimat: ea conține o informație, veche, cunoscută din contextul anterior. Datorită conținutului său circumstanțialul de loc, aflat în poziție inițială, reprezintă secvența care leagă enunțul respectiv de enunțurile precedente.

c) variante discursive constituite prin tematizarea predicatului semantic; au drept scop comunicarea unei informații vizând acțiunea, caracteristica exprimate de predicatul enunțului. Trebuie precizat că, în planul expresiei, variantele supuse analizei diferă de celelalte modalități de realizare a tematizării. În cazul lor tematizarea predicatului semantic nu se produce prin simpla modificare a ordinii cuvintelor, adică nu are loc ca urmare a plasării părții de propoziție respective în poziția inițială a enunțului, ci prin reorganizarea construcției sintactice. În aceste enunțuri constituentul tematizat nu mai este utilizat cu funcția sa primară de predicat. Fiind un „echivalent nominal al predicatului propoziției” (Pană Dindelegan, 2003, p. 154), constituentul respectiv apare cu funcția de complement de relație (GALR, II, p. 883). În enunțurile folosite pentru tematizarea predicatului, complementul de relație este exprimat prin supin atunci când predicatul propoziției este de tip verbal (1) sau prin grupurile *de + adjectiv*, *de + substantiv*, *de + adverb* atunci când propoziția are un predicat nominal (2, 3, 4):

(1) *De venit* (T), *aș veni eu bucuroș, dar nu prea am timp* (R). (2) *De cuminte* (T), *e cuminte* (R). (3) *De frate* (T), *mi-a fost frate* (R). (4) *De bine, e bine aici*.

Variantele constituite ca rezultat al rematizării se clasifică în funcție de componentul sintactic care apare în poziția remei. Spre deosebire de enunțurile prototipice care au în calitate de centru informativ predicatul, în variantele derivate partea de enunț care introduce o informație „nouă” pentru situația dată de comunicare poate fi reprezentată printr-un subiect, complement direct, indirect sau circumstanțial. Astfel, în funcție de acest criteriu se disting următoarele tipuri de enunțuri neprototipice:

a) variante discursive care au în calitate de centru informativ un actant, exprimat la nivelul structurii sintactice prin subiect sau prin unul dintre complementele necircumstanțiale. Aceste enunțuri au drept scop transmiterea unei informații referitoare la participanții la evenimentul descris prin intermediul enunțului. Întrebările la care răspund aceste enunțuri sunt construite cu ajutorul următoarelor cuvinte interogative: *cine, pe cine, ce, cu cine, despre cine, cui* etc.:

(1) *Șunca a adus-o* (T) *Ion* (R); (2) *Copilul a spart* (T) *o ceașcă* (R); (3) *Părinții i-au cumpărat băiatului* (T) *bicicletă* (R); (4) *Tabloul aparține* (T) *unui pictor vestit* (R); (5) *I-am dat banii* (T) *lui Mihai* (R); (6) *Am adus cartea aceasta* (T) *pentru Radu* (R); (7) *Merg la serviciu* (T) *cu troleibuzul* (R).

b) variante discursive a căror remă este reprezentată printr-un complement circumstanțial; sunt folosite pentru transmiterea unei informații referitoare la circumstanțele în care se desfășoară acțiunea, evenimentul desemnate prin enunț. Presupun întrebări care conțin în structura lor următoarele elemente interogative: *unde, când, cum, cu ce scop, din ce cauză* etc.:

(1) *El locuiește* (T) *la țară* (R); (2) *Apa a pătruns* (T) *în interiorul clădirii* (R); (3) *Am ascuns cheia* (T) *sub covor* (R); (4) *Vânătoarea este deschisă* (T) *începând cu luna septembrie* (R); (5) *Alimentele ne ajung* (T) *pentru două săptămâni* (R).

c) variante discursive în care rema este reprezentată printr-un enunț întreg. În literatura de specialitate, acestea sunt numite enunțuri nesegmentate. Caracteristic pentru ele este faptul că tema lor nu este exprimată prin intermediul vreunei părți de vorbire și nici nu poate fi subînțeleasă din context. Uneori, ele sunt calificate drept enunțuri cu tema zero.

Enunțurile nesegmentate sunt folosite în situațiile în care este necesar să fie transmisă o informație despre un eveniment, despre o stare de lucruri în ansamblul ei. Prin urmare, ele se definesc printr-un conținut constituit în totalitatea sa doar din informații noi, necunoscute. În structura lor nu poate fi identificată o secvență care ar conține o informație veche, cunoscută, adică un element cu rolul de punct de plecare al comunicării. Singurul component care este reprezentat în structura unor astfel de enunțuri este rema. Despre aceste enunțuri se spune că sunt integral rematice. Pentru denumirea lor se folosesc mai mulți termeni: *monoremă* (în opoziție cu *diremă*) (Bally, 1944, p. 53), *enunț tetic* (termen opus celui de *enunț categoric*, adică enunț caracterizat prin structura temă – remă) (Coșeriu, 1994, p. 76). În limba engleză, cel mai frecvent termen utilizat pentru denumirea lor este *all-focus sentence* (Lambrecht, Polinsky, 1997, p. 189).

Enunțurile nesegmentate se delimitează în opoziție cu enunțurile segmentate din punct de vedere comunicativ. Acestea de la urmă (numite și enunțuri temă-remă) au o structură informațională binară. Astfel, conținutul lor este organizat în conformitate cu distincția informație veche, cunoscută/informație nouă, necunoscută. Enunțurile de acest tip sunt folosite cu scopul de a comunica interlocutorului o informație nouă în legătură cu un anumit element al evenimentului descris în enunț. Vorbind despre această distincție, E. Coșeriu menționa că enunțul segmentat „spune ceva despre ceva”, iar enunțul nesegmentat „numai constată faptul, constată evenimentul” (Coșeriu, 1994, p. 76). Tot ce s-a menționat mai sus în legătură cu variantele discursive ale enunțului a vizat enunțurile segmentate.

Existența enunțurilor nesegmentate constituie o dovadă a faptului că structura comunicativă dihotomică a enunțului nu este obligatorie în toate cazurile. Identificarea acestor enunțuri se face cu ajutorul întrebărilor de informare generală. În planul conținutului, ele solicită o informație cu privire la un eveniment absolut necunoscut receptorului. Ele sunt folosite în cazul în care se știe sau doar se intuiește că s-a întâmplat ceva, însă nu se știe exact ce anume. Astfel, unica informație pe care o sugerează întrebarea e că a avut loc un eveniment, însă ce anume a avut loc poate fi aflat doar din răspunsul prezentat. Prin urmare, în cazul unei întrebări de informare generală nu este vorba de reluarea, prin răspunsul emițătorului, a unei părți din informația conținută în întrebare. În aceste condiții, toată informația comunicată prin replica de răspuns este nouă:

– *Ce s-a întâmplat?! – În țară au năvălit dușmanii.*

Este interesant de menționat că toate întrebările de informare generale conțin în structura lor pronumele interogativ *ce*. Din punctul de vedere al conținutului lor, aceste întrebări se împart în mai multe subclase:

– întrebări care au un caracter foarte general; cu ajutorul lor locutorul solicită o informație vizând producerea unui eveniment sau existența unei stări de lucruri în ansamblul lor: *Ce este? Ce e? Ce-i? Ce este/a fost aici/acolo? Ce este/a fost asta? Ce se întâmplă/s-a întâmplat aici/acolo? Ce se petrece/s-a petrecut aici/acolo? Ce are loc aici/acolo?*;

– întrebări care accentuează noutatea evenimentului produs: *Ce mai e nou? Ce se (mai) aude? Despre ce e vorba?*;

– întrebări care solicită o informație generală, pusă în legătură cu interlocutorul: *Ce ai? Ce e cu tine? Ce-ai pățit?*

O caracteristică importantă a enunțurilor nesegmentate este dependența lor de contextul de utilizare. Deși la o primă vedere s-ar putea crea impresia că ele sunt independente de orice context, totuși, un enunț poate fi interpretat ca nesegmentat doar prin raportare la un anumit tip de context. Enunțurile nesegmentate pot fi folosite atât într-un dialog, cât și în componența unui text monologic. În cazul de la urmă ele pot apărea, în special, în partea de început a textului. În aceste condiții enunțul nesegmentat are rolul de a-l informa pe cititor cu privire la participanții despre care va fi vorba în continuare. Iată, bunăoară, cum începe povestioara *Mărinimie* de E. Gârleanu:

În revărsat de zori, pe baltă, lumina face minuni.

Prin acest enunț, autorul îl informează pe cititor referitor la cadrul în care urmează să se întâmple un anumit eveniment. Uneori, enunțurile nesegmentate din punctul de vedere al informației comunicate pot avea o structură morfo-sintactică extrem de complexă:

*Într-o seară de la începutul lui iulie 1909, cu puțin înainte de orele zece, un tânăr de vreo optsprezece ani, îmbrăcat în uniformă de licean, intra în strada Antim, venind dinspre strada Sfinții Apostoli cu un soi de valiză în mână, nu prea mare, dar desigur foarte grea, fiindcă, obosit, o trecea des dintr-o mână într-alta. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).*

Fiind plasat în partea de început a textului respectiv, enunțul citat comunică, prin toate elementele sale componente, o informație, nouă, necunoscută receptorului până în momentul rostirii lui. Prin urmare, în pofida complexității sale, enunțul în cauză este unul de tip rematic.

O altă clasificare a variantelor discursive ale enunțului are drept criteriu de bază expresivitatea. Din acest punct de vedere, ele sunt clasificate în: a) enunțuri cu segmentare comunicativă neutră, neafectivă și b) enunțuri cu segmentare comunicativă emfatică, afectivă.

Pentru enunțurile din prima subclasă este specifică ordinea directă de desfășurare a structurii informaționale: ele au în poziție inițială tema și în poziție finală – rema. În același timp, variantele discursive din cea de a doua subclasă se definesc printr-o structură inversă, tema lor se află la sfârșitul enunțului, iar pe primul loc este rema.

Să comparăm următoarele două variante ale aceleiași enunț:

(1) *Economia țării (T) este acum instabilă (R).*

(2) *Este instabilă acum (R) economia țării (T).*

La o primă vedere s-ar putea crea impresia că cea de a doua variantă este o structură rezultată prin rematizarea grupului subiectului, deci o structură care implică plasarea subiectului în poziție finală, asociată, de obicei, cu rolul pragmatic de remă. În realitate însă, în această variantă grupul subiectului continuă să funcționeze ca temă, iar grupul predicatului apare în calitate de remă. Ceea ce s-a modificat este doar ordinea celor două roluri pragmatice: rema a trecut în poziție inițială, iar tema a ajuns în partea finală a enunțului. În felul acesta variantele discursive ale enunțului în cauză se caracterizează prin scheme diferite ale structurii lor informaționale: varianta canonică a enunțului este construită după schema T – R, iar varianta emfatică are schema R – T.

Emfatarea enunțului se produce, în acest caz, prin plasarea remei în altă poziție decât cea pe care o ocupă atunci când nu este scoasă în evidență. Totuși, nu doar ordinea cuvintelor este elementul folosit cu rol emfatic. Odată cu inversarea ordinii cuvintelor se modifică și conturul intonațional al enunțului. Acesta este unul ascendent-descendent, vârful lui emfatic (accentul frastic) cade ca și în varianta prototipică pe elementul predicativ. În felul acesta, schimbarea topicii și accentuarea mai puternică fac posibilă inversarea ordinii prototipice temă – remă.

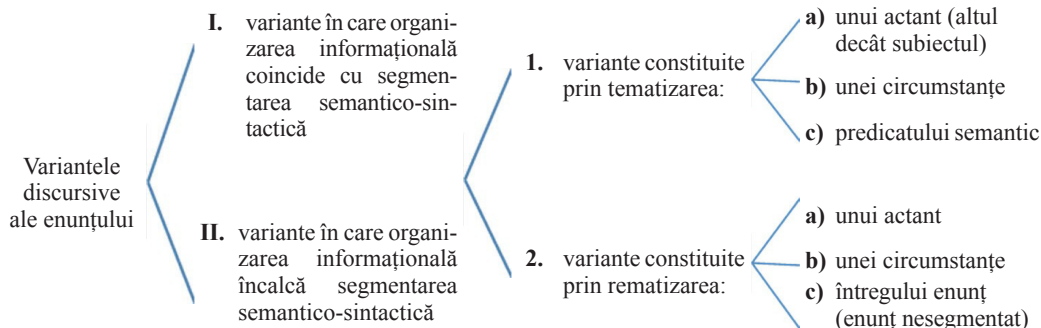
Comparând aceste variante, constatăm că ele nu diferă în planul conținutului semantic. Ambele sunt folosite cu același scop comunicativ: să comunice o informație vizând starea economiei unei țări. Ceea ce le diferențiază este rolul emfatic cu care este folosit cel de al doilea enunț. În raport cu varianta neutră, enunțul emfatic subliniază informația nouă, altfel spus, concentrează interesul comunicativ asupra remei. Dacă e să ne referim la enunțurile luate ca exemplu, ar trebui să observăm că, în cel de al doilea enunț, vorbitorul nu urmărește alt scop decât să atragă atenția asupra stării în care se află economia.

Trebuie precizat că în limba română modificarea ordinii cuvintelor este frecvent folosită ca mijloc de emfatarea a enunțurilor. Să se compare următoarele enunțuri:

(1) *Viața (T) e grea în aceste timpuri (R).* => (2) *E grea (R) viața în aceste timpuri (T)!* => (3) *Grea mai e (R) viața în aceste timpuri (T)!*

După cum observăm, accentuarea remei poate fi obținută prin așezarea în poziție inițială a predicatului nominal ca în (2). O accentuare și mai puternică se constată în cazul în care numele predicativ este plasat înaintea verbului copulativ ca în (3).

Schema de mai jos prezintă clasificarea variantelor discursive ale enunțului bazată pe luarea în considerare a specificului structurii informaționale în raport cu structura lui semantico-sintactică.

Analiza variantelor discursive ale enunțului face posibilă prezentarea ansamblului de structuri care constituie paradigma comunicativă a unui enunț din limba română. Este evident că numărul de variante discursive care formează paradigma comunicativă a enunțului depinde de componența lexico-semantică a enunțului respectiv. Pentru a ilustra această stare de lucruri vom lua ca exemplu un enunț având în structura sa următoarele părți de propoziție: subiectul, predicatul, complementul direct și un circumstanțial de loc. Paradigma comunicativă a acestui enunț cuprinde următoarele variante:

a. Varianta canonică: (1) *Ion (T) o așteaptă pe Maria la intrare (R). (Ce face Ion?)*;

b. Variantele discursive datorate tematizării: (2) *Pe Maria (T) o așteaptă Ion la intrare (R). (Ce se spune despre Maria?)*; (3) *La intrare (T) Ion o așteaptă pe Maria (R). (Ce se întâmplă la intrare?)*; (4) *De așteptat (T), Ion o așteaptă pe Maria la intrare (R). (O așteaptă Ion pe Maria?)*;

c. Variantele discursive datorate rematizării: (5) *Pe Maria o așteaptă la intrare (T) Ion (R). (Cine o așteaptă pe Maria la intrare?)*; (6) *Ion o așteaptă la intrare (T) pe Maria (R). (Pe cine așteaptă Ion la intrare?)*; (7) *Ion o așteaptă pe Maria (T) la intrare (R). (Unde o așteaptă Ion pe Maria?)*.

După cum putem observa și din exemplele de mai sus, variantele neprototipice reprezintă niște enunțuri în care structura Temă-Remă fie încalcă segmentarea subiect – predicat (5), fie divizează grupul predicatului (2, 3, 4, 6, 7).

Variantele prezentate nu epuizează întregul spectru de structuri derivate posibile. Pe lângă acestea există și variante care diferă de cele dintâi prin faptul că sunt realizate cu ajutorul altor mijloace de exprimare a structurii informaționale. Analiza acestor variante denotă că ele, în fond, au aceeași organizare a structurii informaționale ca și cele prezentate mai sus. Menționăm aici structurile constituite prin tematizarea cu ajutorul mărcilor lexico-sintactice (*cât despre...*, *referitor la ...* etc.): *Cât despre Maria, (T) vă pot spune că ea este așteptată la intrare de Ion (R)*. Este important totuși să avem în vedere că structurile de aceste tipuri nu sunt posibile în absolut

toate cazurile. Există unele restricții care se pot datora specificului semantico-sintactic al construcțiilor respective.

La structurile descrise anterior mai trebuie adăugate și variantele rezultate din rematizarea prin elipsă. Aceste structuri derivate sunt niște enunțuri eliptice utilizate, de obicei, în dialoguri de tipul întrebare – răspuns:

(1) – *Cine o așteaptă pe Maria la intrare?/- Ion.*; (2) – *Pe cine așteaptă Ion la intrare?/- Pe Maria.*

După cum vedem, enunțurile în cauză conțin o singură secvență, care este interpretată ca o remă izolată. Constituenții având caracter tematic, din cauza faptului că au apărut în întrebare, nu mai sunt repetați în răspuns. Desigur, suprimarea temei, în acest caz, este intenționată. Ea poate fi însă ușor restabilită datorită relației cu enunțul precedent.

Concluzii. Paradigma comunicativă a enunțului stabilită din perspectiva localizării informaționale înglobează totalitatea variantelor care se definesc prin diferite modalități de segmentare informațională a structurii lui referențial-semantice. În cadrul ei se delimitează: o structură de bază (canonică, prototipică) și mai multe structuri derivate.

Posibilitatea apariției variantelor discursive ale enunțului se explică prin faptul că cele două tipuri de segmentare nu se suprapun univoc. Analiza trăsăturilor inerente funcțiilor sintactice (subiect, predicat) și a celor specifice rolurilor pragmatice demonstrează că fiecare dintre cele două părți de propoziție principale sunt specializate pentru anumite roluri pragmatice (Bruhn de Garavito, 2002, p. 137). Cu toate acestea, corespondența dintre structura informațională și structura semantico-sintactică a enunțului nu are un caracter absolut. Suprapunerea lor univocă se observă doar în cazul structurilor prototipice. În cazul variantelor discursive derivate ale enunțurilor această corelație nu mai este respectată.

Variantele discursive ale unui enunț reprezintă rezultatul unor transformări ale construcțiilor de bază sub influența factorilor contextuali. Pentru fiecare variantă discursivă poate fi identificată o structură tip și pot fi stabilite transformările suferite de aceasta în procesul constituirii structurii derivate. În felul acesta, specificul structural-semantic al variantelor discursive poate fi explicat ca urmare a anumitor modificări ale enunțurilor nucleu.

Diferențiindu-se sub aspectul valorilor discursiv-pragmatice care le sunt asociate, variantele discursive ale unui enunț conservă același conținut referențial-semantic, așa precum toate formele gramaticale ale unui cuvânt se caracterizează prin identitatea conținutului lexical al temei. Totodată, la fel ca și în cazul paradigmei morfologice a părților de vorbire flexibile, limba dispune de un set de procedee și de un sistem de mijloace specifice care asigură constituirea variantelor discursive ale enunțului. În aceste condiții, analogia paradigmei discursive a enunțului cu paradigma morfologică a lexemului devine și mai evidentă.

Referințe bibliografice:

BALLY, Charles. *Linguistique générale et linguistique française* (2e éd.). Berne: A. Francke S. A., 1944.

BRUHN DE GARAVITO, Joyce. La position syntaxique du thème des verbes à sujet d'expérience datif. În: *Revue québécoise de linguistique*, 2002, 31 (2), p. 137-155.

COȘERIU, Eugen. Principii de sintaxă funcțională. În: *Prelegeri și conferințe* (1992–1993). Supliment al publicației Anuar de lingvistică și istorie literară, T. XXXIII (1992–1993). Seria A. Lingvistica, Iași, 1994, p. 65-82.

FIRBAS, Jan. On the concept of Communicative Dynamism in the Theory of Functional Sentence Perspective. În: *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University*, A (19), Brno: Masarykova univerzita, 1971, p. 135-144.

GALR, I, 2005 = *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

GALR, II, 2005 = *Gramatica limbii române*. Vol. II: *Enunțul*. București: Editura Academiei Române, 2005.

LAMBRECHT, Knud. *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of discourse referents*. Cambridge University Press, 1994.

LAMBRECHT, Knud, POLINSKY, Maria. Typological variation in sentence-focus constructions. CLS 33. *Papers from the Panels on Linguistic Ideologies in Contact*, 1997, p. 189-206.

PANĂ DINDELEGAN, Gabriela. *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*. București: Humanitas Educațional, 2003.

Matezius = МАТЕЗИУС, Вилем. О так называемом актуальном членении предложения. În: *Пражский лингвистический кружок*. Москва: Прогресс, 1967, p. 239-245.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”.